

УДК 323+327](497)

Бірюкова О.О.

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна**СУЧАСНІ БАЛКАНИ: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ТА
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ**

Стаття присвячена аналізу особливостей геополітичних та міжнаціональних процесів на Балканах. Аналізуються фактори, що негативно впливають на сучасний розвиток цих країн, встановленню їх політико-економічної стабільності і перешкоджають національно-культурній інтеграції балканських народів. Розглянуто перспективи зовнішньополітичного та міжнаціонального розвитку балканського регіону та акцентується увага на важливості перспективного співробітництва з українською державою.

Ключові слова: „балканізація”, постюгославський простір, фактори впливу, міжнаціональні конфлікти.

Бірюкова Е.А.

**СОВРЕМЕННЫЕ БАЛКАНЫ: ВНУТРИПОЛИТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ И
ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ**

Статья посвящена анализу особенностей геополитических и межнациональных процессов на Балканах. Анализируются факторы, которые отрицательно влияют на современное развитие этих стран, установление их политико-экономической стабильности и препятствуют национально-культурной интеграции балканских народов. Рассмотрено перспективы внешнеполитического и межнационального развития балканского региона и акцентируется внимание на важности перспективного сотрудничества с украинским государством.

Ключевые слова: „балканизация”, постюгославское пространство, факторы влияния, межнациональные конфликты.

Biryukova E.A.

**MODERN BALKAN: OF HOME POLICY PROBLEMS AND FOREIGN-POLICY
PROSPECTS**

The article is devoted to the analysis of features of geopolitical and international processes on Balkan. Factors which negatively influence on modern development of these countries, establishment of their polytical and economical stability and hinder to national and cultural integration of balkan people are analysed. The prospects of foreign-policy and international development of balkan region are considered and attention on importance of perspective collaboration with the Ukrainian state is accented.

Key words: „balkanyzation”, post-yugoslavian space, factors of influencing, international conflicts.

Одним із регіонів, який зазнав істотних геополітичних трансформацій кінця ХХ – початку ХХІ ст. й сьогодні лишається найбільш нестабільним регіоном на європейському континенті, є Балкани. Низка подій, що відбувалася впродовж тривалого історичного часу у балканському регіоні з часів Оттоманської імперії, сприяла закріпленню у масовій свідомості та у політичних колах Заходу його негативного образу як „порохового льоху” Європи. Політичні діячі Заходу вважають, що за звичаями, культурою, рівнем життя балканські країни відрізняються від західноєвропейських, бо мають низьку політичну

культуру, роз'єднані, знаходяться у стані постійного конфлікту одна з одною та не здатні самостійно вирішувати важливі проблеми регіону. Відтак „балканізація” стала синонімом крайньої роздробленості. Саме Балканському півострову властиве суперечливе поєднання сучасності з минулим, що веде до появи соціально-економічної й політичної багатоманитості, загострення й накладення один на одного різноманітних конфліктів, зрештою відбуваються процеси перерозподілу кордонів і утворення нових незалежних держав. Зокрема це стосується проблеми визначення статусу Косова та врегулювання міжетнічних і регіональних протистоянь. Тут проходить найбільш нестійка, розмита межа між християнською та мусульманською цивілізаціями, для якої характерно нестабільність, висока конфліктність різних етносів, конфесій. Міжетнічні та релігійні конфлікти на Балканах найчастіше не визнають державних кордонів, втягуючи у себе інші, небалканські країни й міжнародні організації, що частково підтверджує концепцію „цивілізаційного розлому” С. Хантінгтона [1]. Для сучасних Балкан характерними лишаються політична напруженість у взаємовідносинах між країнами, тривалість міжетнічних суперечок, тенденція активізації національно-радикалістських рухів.

Науковий інтерес до Балкан визначається їхнім місцем у житті Європи як у минулому, так і в майбутньому. Головними центрами напруги на Балканах, у Європі в цілому стали в 90-і роки Боснія й Косово. Умиротворення цих районів зажадало втручання багатьох держав, міжнародних організацій, включаючи сили НАТО. У цьому випадку мали місце не тільки європеїзація Балкан, але й балканізація Європи [2]. Зрозуміло, що політики й науковці задаються питанням, наскільки тривким виявиться тендітний мир, підтримуваний Дейтонськими угодами, і чи не постигне їх доля Версальського договору?

Балканський контекст залишається актуальним і сьогодні, бо є не лише зоною підвищеної міжетнічної конфліктності та постійної конфронтації інтересів великих геополітичних гравців (США, ЄС, Росія), а й може стати корисним для української держави досвідом з точки зору інтеграції в європейські і євроатлантичні структури.

Перебіг подій протягом останніх десятиліть на Балках необхідно розглядати, по-перше, з точки зору взаємодії як доцентрових, так і відцентрових тенденцій, що проявлялися упродовж XX ст. – на початку XXI ст; по-друге, в контексті змін геополітичної ситуації в світі; по-третє, з урахуванням специфіки політико-економічних відносин і міжнаціонального розвитку в даному регіоні.

Історичний досвід розвитку сучасного світу переконливо свідчить про дієвість двох протилежних тенденцій: з одного боку, інтеграції держав, з іншого – постійне виникнення нових державних утворень. Важко не погодитися з французьким дослідником П. Боніфасом, що ми живемо в століття розпаду [3]. У 1990-і роки спостерігався ефект матрьошки, коли великі федерації СРСР, СФРЮ й ЧСФР розпадалися на окремі держави. Сьогодні наявна тенденція до розколу цих країн на ще більш дрібні частини (останній приклад – Косово). Збільшення кількості держав іноді пов'язане з поширеним уявленням про те, що створення власних держав – це шлях до розв'язання тих проблем, з якими зіштовхуються сьогодні багато націй. За прогнозами науковців, у світі може з'явитися ще близько 200-300 держав. Саме в цьому, на наш погляд, полягає одна з найбільш серйозних і зловбодених проблем, з якими зіштовхнеться світове співтовариство в XXI ст., адже подальше збільшення кількості держав може призвести до порушення порядку на міжнародній арені, тому що нові держави здебільше, швидше за все, виявляться політико-економічно слабкими й національно безликими. Найбільш вірогідним претендентом на подальше дроблення внаслідок поглиблення мовних, етнотериторіальних, релігійних протиріч і економічних розходжень між його частинами лишається Балканський регіон.

Сучасні Балкани являють собою зону стратегічного контролю, де зіштовхуються інтереси великих держав, адже їх геополітична позиція (розташування на стику трьох континентів та вихід до Адріатичного, Чорного, Егейського і Іонічного морів) надає широкі можливості геостратегічного співробітництва. Як і кілька століть тому, за панування у цьому регіоні йшли війни, так і сьогодні точиться боротьба через економічні

та політичні інтереси. Наявність у цьому регіоні практично найбільшого сховища в Європі корисних копалин – гідротермальні родовища свинцево-цинкових руд, міді, сурми, молибдену завжди робили цей регіон одним з основних центрів тяжіння для держав Заходу. Наразі ж підступи до Середземноморсько-Чорноморського басейну стають стратегічно ще більш значимими з погляду доставки енергоресурсів. Зовнішньополітичні зусилля Євросоюзу спрямовані на утвердження себе в якості потужного регіонального гравця. Присутні тут інтереси, а відтак і важелі впливу й Північноатлантичного альянсу. Начасі остаточно сформувалися позиції всіх ключових геополітичних гравців у регіоні – ЄС, США та Росії. На нашу думку, дезінтеграційні процеси, що відбуваються останніми роками у балканському регіоні, є геостратегією США, які прагнуть не допустити інтеграцію балканських країн в європейські структури, а відтак – і контролю з боку ЄС над балканським регіоном. З іншого боку, США прагнуть „витіснити” звідси Росію, для якої Балкани – єдиний регіон за російськими межами, де її зовнішня політика традиційно не тільки враховувала етнічний і релігійний фактори, а й ефективно використовувала їх. Для США важливо не тільки послабити позиції Росії на Балканах, але й „подарувати” Європі довгострокове вогнище напруги, що унеможливить перетворення ЄС на потужний геополітичний центр сили.

Свого часу економічна й військово-політична міць Радянського Союзу була основним стримуючим чинником проти будь-яких спроб перегляду світоустрою, що склався після Другої світової війни, забезпечуючи баланс сил і інтересів провідних світових країн. Розпад СРСР став поштовхом для ланцюгової реакції „етнічного ренесансу” в Югославській федерації. Національні амбіції, образи, що накопичувались упродовж століть, активно розпалювані країнами католицького й мусульманського світу, привели до виходу у 1991 р. Хорватії й Словенії зі складу Югославії. При цьому був створений небезпечний прецедент порушення прийнятого ОБСЄ порядку післявоєнного устрою Європи й нехтування конституційно-правової системи Югославії. За підтримки країн Північно-Атлантичного альянсу зі складу Югославії у 1992 р. вийшли мусульмано-хорватська Боснія й Герцеговина. До грудня 1998 р. хвиля сепаратизму захлиснула автономний край Косово, населений переважно мусульманами. Проте замість мирного вирішення міжетнічних суперечностей, країни – члени НАТО наважились на силове розв’язання косовської проблеми.

Внаслідок дроблення федеративного простору утворилися міні-держави, у більшості яких наразі відсутня стабільність політичних інститутів, що забезпечують демократичний розвиток; не вирішені питання взаємин титульних націй і національних меншин та питання дотримання прав людини; в ряді країн втрачена частина політичного суверенітету й установлені протекторати в різних формах. Внутрішня ситуація в кожній із країн колишньої Югославії, як і раніше, впливає на міжетнічні відносини на всім постюгославському просторі і на регіональну стабільність. Сьогодні комплекс відносин між країнами балканського регіону не вичерпується питаннями дотримання принципу непорушності кордонів, порушенням прав і свобод людини. На Балканах значну роль відіграють і такі фактори, як історична пам’ять, введення в дію законів, що обмежують громадянські і політичні права недомінуючих етноспільнот і т.д. На масову свідомість балканських народів дотепер впливає відчуття історичної несправедливості, що виявилось в поділі націй, урізуванні території країни. Ці настрої іноді підігріваються офіційними й академічними колами, засобами масової інформації всередині самих країн. Загреб і Белград об’єктивно є не тільки „історичними суперниками”, а й політичними опонентами, а Боснія й Герцеговина – своєрідною „точкою дотику” їхнього впливу. Македонія й Косово залишаються головними „проблемними країнами” в регіоні.

Не зважаючи на взаємозалежність протиріч на сучасному балканському просторі, кожне з них має свою природу, темпи розвитку, форми та методи розв’язання, і специфіка яких зумовлюється потужним впливом різних факторів.

Історичні та геокультурні фактори. Сучасні Балкани являють собою досить складну модель історичного та політико-культурного розвитку, що конструювалася як на ґрунті власних вікових традицій, так і під впливом Сходу й Заходу. Деякою мірою вони є „простором між Сходом і Заходом”, але їхня історична, географічна й культурно-цивілізаційна належність до Європи – незаперечний факт. Протягом тривалого часу тут змішувалися різні національні ідеї, релігії й культури, що спричинило конфліктний характер розвитку балканських народів та розбіжності зовнішньополітичних пріоритетів на тому самому історичному відрізку часу. Усе це зрештою сформувало особливості балканського менталітету та сприяло укоріненню в колективній підсвідомості цих народів непевності й страху. Вони були змушені постійно боротися за збереження власної релігії, мови й культури та навіть захищати своє фізичне існування. Звідси – їхня виняткова чутливість до подій і явищ, які можуть загрожувати їхній самобутності, території або державі. Це пояснює, чому західним спостерігачам і дослідникам, що сповідують принципи західного раціоналізму, важко зрозуміти поведінку балканських народів і їхню „непередбачену реакцію”. Безумовно, все це необхідно мати на увазі при пошуках формули відновлення миру на Балканах.

Формування національної свідомості народів балканського регіону, який перебував у складі імперій (з IV ст. - Римської та Візантійської, з XIV - Османської), відбувалося під впливом християнського й мусульманського світів, що позначилося на прихильності більшості теперішніх жителів Балкан до православ'я й водночас – значного поширення ісламу. Іншими словами відбувалася поляризація в етно-релігійній самоідентифікації балканських народів. Релігійний зріз на Балканах зумовлений переважно етнічним походженням населення. Болгари, греки, македонці, серби, румуни, чорногорці здебільше сповідують православ'я. Проте серед македонського населення через наявність великої групи албанців (25,2%) і турок (3,9%) значного поширення набув іслам, який сповідують слов'яни-мусульмани, турки і більшість населення Албанії (70%). У Боснії та Герцеговині, які принципово відрізняються від інших балканських країн своїм украй складним і суперечливим історичним розвитком, сформувалася не єдина нація, а існують три етнонаціональні групи: боснійці-мусульмани (48 %), серби (37 %) та хорвати (14,3 %). Їх релігійні уподобання відповідають традиційним віросповіданням цих етноспільнот (40% населення – мусульмани, 31 % – православні християни, 15 % – католики). Католицизм поширений серед хорватського й словенського населення. Крім того, на Балканах мирно співіснують протестантизм та іудаїзм, що здебільшого сповідують національні меншини – німці, євреї, словаки, чехи, угорці та ін. [4]

Етнічний та мовний фактори. Балкани є дуже складним в етнічному відношенні регіоном. При створенні Соціалістичної Федеративної республіки Югославії, що складалася із шести республік, основним критерієм їхнього утворення був етнічний склад населення. На початку 1990-х р. у Чорногорії проживало 61,5% чорногорців, у Хорватії 77,9 % становили хорвати, у Сербії (з автономними краями: Воєводіна, Косово й Методія) 65,8 % - серби, у Словенії – 87,6% словенців. Цей найважливіший фактор згодом був використаний ідеологами національних рухів і сприяв розпаду федерації. Під час громадянської війни від Великої Югославії наприкінці XX ст. відділилися чотири з шести союзних республік: Боснія й Герцеговина, з трьома основними вищезазначеними етнонаціональними групами; Македонія, що має за переписом (2002 р.) у своєму складі - македонців (64,2%), албанців (25,2%), турок (3,9%), циган (2,7%), сербів (1,8%) й 2,2% інших національностей [5, с.34-35]; Словенія та Хорватія з незмінними позиціями домінуючих етносів. Словенці у своїй країні складають близько 83%, серед інших етносів виокремлюються серби (2%), хорвати (1,8%) та боснійці (1,1%) [4]. Серед сучасного населення Хорватії домінують хорвати (89,6%) й значно скоротилася чисельність сербів (з 12% у 1990 р. до 4,5%) [6]. Після проведення референдуму про незалежність у Чорногорії (21 травня 2006 р.) припинила своє існування Державна Співдружність Сербії й Чорногорії, що стала правонаступницею СФРЮ і СРЮ в 2003 р. Сербія й Чорногорія

також стали незалежними державами. За переписом населення у Чорногорії (2003р.) чорногорці склали 40,6%, серби – 30%, боснійці - 13,7%, албанці - 7,1%, хорвати - 1,1% [7]. За даними ІНАПРО, сучасне населення Сербії складають серби (82,9%), угорці (3,9%), боснійці (1,8%), цигани (1,4%), чорногорці (0,9%) та інші національності [4]. Сьогодні майже кожна країна балканського регіону має у своєму складі представників етнічних груп інших титульних національностей, а також значну кількість угорців, турок, італійців, болгар, греків, циган і румун. Важливу роль відіграє і мовний фактор. Близько 70% населення колишньої Югославії (в першу чергу серби, хорвати, чорногорці) говорило на сербсько-хорватській мові, що не мала статусу єдиної державної мови. Виключення становила армія, де діловодство велося сербсько-хорватською (на основі латинської графіки) мовою. Конституція СФРЮ підкреслювала рівноправність мов, і навіть при виборах бюлетені друкувалися на 2-5 мовах. Існували албанські школи, а також угорські, турецькі, румунські, болгарські, словацькі, чеські й навіть українські. Видавалися книги, журнали. Однак останніми десятиліттями мова стала предметом політичних спекуляцій.

Етнічна та релігійна строкатість Балкан укупі зі стереотипами, що нашаровувались протягом віків і „живими спогадами” подій останніх років, які наповнені прикладами приниження національної гідності, геноцидом і кривавими війнами, поки що є, скоріше чинником деконсолідації. Серед характерних ознак міжнаціонального розвитку Балкан можна визначити такі:

- наростання тенденції латентних і відкритих міжнаціональних конфліктів у регіонах з поліетнічним складом населення;
- поглиблення внутрішніх міжнаціональних протиріч та їхня трансляція на міждержавний рівень;
- непримиренна позиція націоналістично налаштованих сил стосовно „права голосу” інших етнospільнот, що мешкають разом з ними.

Економічні фактори. Слід враховувати й ту обставину, що Балкани в економічному плані є найменш розвиненим європейським регіоном. Боснія й Герцеговина, Македонія, Чорногорія й Косово відставали в економічному розвитку від Сербії. Це приводило до розходжень у доході різних етнонаціональних груп і підсилювало протиріччя між ними. Економічна криза, безробіття, жорстока інфляція, девальвація динара підсилювали відцентрові тенденції в країні, особливо на початку 1980-х років. Суттєві соціально-економічні розбіжності між балканськими країнами чітко простежуються і сьогодні. Не зважаючи на певний прогрес в установленні економічних зв'язків та підписанні угод про партнерство і співробітництво між країнами, дотепер не сформовано єдиного економічного простору, відзначається повільне здійснення економічних реформ і посилюється залежність економічного розвитку від дотацій.

Усе це свідчить про збереження складнощів у взаємовідносинах кожної окремо взятої балканської країни із сусідніми державами. На нашу думку, можна виокремити принаймні три ключових питання, що позначаються на внутрішньополітичному розвитку Балкан: „македонське питання”, „албанський націоналізм” та незалежність Косово.

Проблема, що набула дискусійного характеру та вийшла за рамки двосторонніх відносин, – так зване „македонське питання”. Болгарія першою визнала Македонію як незалежну державу, однак заперечувала факт існування самостійної македонської нації та мови, аргументуючи свою позицію насамперед мовною близькістю та тим фактом, що сучасна Македонія перебувала свого часу у складі Болгарії. Етнографи вважають македонців етнічними болгарами, такої ж точки зору дотримується й болгарський уряд (македонці – це болгари, а македонська мова – діалект болгарського). Точка зору Македонії з цих питань прямо протилежна: країна має власну національну мову, культуру та державу. „Мовний конфлікт” між двома державами швидко поширився на політико-правову сферу, що негативно позначилося на стратегічно-партнерських взаєминах двох країн. Справа дійшла до того, що Болгарія запропонувала використати у двосторонніх відносинах як робочу англійську мову. „Потепління” у двосторонніх стосунках відбулося

з визнанням Болгарією в 1999 р. існування македонської мови, що було зумовлено переважно поточними кон'юнктурними міркуваннями. Однак її офіційне визнання на політичному рівні не означає миттєвих радикальних зрушень як у суспільній свідомості, так і у поглядах на цю проблему вчених. Болгарський політикун побоюється, що населення болгарського Піринського краю також оголосить себе македонцями, і в країні з'явиться нова нацменшина, яка може зажадати національно-культурної автономії, маючи заступника в особі Македонії. Іншими словами, різко збільшиться кількість проблем, з якими Болгарія вже зіштовхується через наявність у країні турецької нацменшини.

Як відносини „підвищеної складності” можна охарактеризувати нинішні македонсько-грецькі стосунки. Зоною постійною конфронтації між двома країнами з початку отримання незалежності Македонією і дотепер (на 2009 р.) є категоричне несприйняття Грецією назви країни „Македонія” зі столицею у Скоп'є. Саме Греція блокує вступ Македонії до НАТО і ЄС, аргументуючи це тим, що визнання міжнародним співтовариством назви „Республіка Македонія” порушує угоду щодо дотримання добросусідських відносин між двома країнами, оскільки націоналістичні організації в Македонії претендують на всю територію стародавньої Македонії. Грецьке керівництво наполягає на змінах попередньої назви колишньої югославської республіки за рахунок внесення в нього пояснювального елемента, що дозволило б розрізнати її з північною історичною областю Македонії, яка належить Греції і складає понад 50%. На думку науковців і політичних кіл Греції, це унеможливить експансіоністські претензії у майбутньому та сепараційні тенденції серед населення цієї області. Такої ж думки дотримується й більшість населення Греції. За даними опитування, проведеного компанією „Паблік Ісью”, приблизно 95 % греків схвалюють вето (щодо вступу Македонії до структур Північноатлантичного альянсу з теперішньою назвою), до якого вдався прем'єр-міністр Греції на саміті альянсу в Бухаресті. У цілому ж Македонія не сприймається у суспільній свідомості як загроза Греції: 68% греків вважають, що сусідня країна представляє „дуже малу загрозу”, що пояснюється тим фактом, що, на думку 90 % респондентів, сусідня країна „має потребу в Греції, щоб вижити”. Проте, переважна частина греків (7 з 10 опитуваних) упевнені, що „слов'яномакедонської нації” не існує [8].

Македонія має проблеми й з іншими сусідами. Дотепер не налагоджені дипломатичні відносини із Сербією. Каменем спотикання є зовнішньополітичні (євроатлантичні) орієнтації Македонії та підпорядкування македонської політичної еліти курсу США на Балканах щодо албанського питання й косовської проблеми. Другим вузлом протиріч між македонською та сербською націями стала релігійна сфера. Наразі між православними Сербією й Македонією фактично відсутній єдиний духовно-релігійний простір (про гостроту конфлікту свідчить той факт, що сербські священники до останнього часу не допускалися на територію Македонії, навіть для проведення служб у сербській громаді). Сербська Православна Церква не визнає статус Македонської Православної Церкви, що в 1967 р. відокремилась в самочинну автокефалію. Слідом за Сербською патріархією жодна з офіційних православних помісних церков не визнала відділення МПЦ, продовжуючи вважати її частиною СПЦ. На думку К. Степанової, неканонічний характер МПЦ, „відірваної” від іншого православного світу, залишається однією із серйозних перешкод на шляху налагодження двосторонніх відносин Сербії і Македонії [9].

Зовсім протилежна ситуація з ісламом. Наявним є не просто близькість, а повна духовно-релігійна спорідненість албанців Косово, південної Сербії й Македонії. Це дозволяє припустити, що у випадку зростання ролі релігійного фактора у загостренні конфлікту й міжетнічної ворожнечі між країнами, його найбільш імовірно можна буде записати в актив албанської сторони.

Важливою конфліктогенною проблемою останніх років є політична активність албанської національної меншини, яка компактно проживає в прикордонних з Албанією та Косовим районах Македонії. Вимоги македонських албанців, викладені, наприклад, у Декларації про рівноправний статус албанців у Македонії (1991 р.), Зверненні до

парламентаріїв про внесення змін у Конституцію (1992 р.), полягають в одержанні статусу державотворчого народу, політичної автономії, а також проголошення албанської мови державною поряд з македонською на основі внесення відповідних виправлень у Конституцію. Активні політичні процеси серед албанців Албанії та Косового, а також загострення суперечностей на релігійному ґрунті активізує націоналістично налаштовані сили македонських албанців на участь у боротьбі за „Велику Албанію” (що включає західну Македонію, південну Чорногорію, частини південної Сербії, Косово й власне Албанію) чи хоча б за приєднання до Косового. Це, на нашу думку, ставить під загрозу подальше національно-державне існування країни й наближає наступну, після „незалежності Косова”, фазу геополітичної трансформації на заході Балкан – поглинання „албанським фактором” значної частини Македонії.

Етнічні албанці є значним сегментом населення на Балканах, кількість якого швидко зростає. За даними перепису в Македонії 2004 р., частка албанців складала майже третину населення [5], що сьогодні позначається на гострому політичному протистоянні між партіями країни. Не зважаючи на гарантії на офіційному рівні щодо надання необхідних прав і свобод албанському населенню як національній меншині, у 2008 р. албанська опозиція в Македонії вступила у відкриту політичну боротьбу, мета якої – криза влади, формування керованого уряду і зрештою – розподіл країни. Слід погодитися з офіційною позицією македонської громади, що зміна статусу албанської меншини й утворення її політико-автономної одиниці на території республіки поставить під загрозу цілісність держави. На нашу думку, екстремістська діяльність політичних сил албанців сприяє загостренню міжнаціональних протиріч, не залишаючи практично жодної можливості для реального політичного діалогу й пошуку конструктивних рішень. Таким чином, проблема македонських албанців на сьогодні залишається нерозв’язаною.

До „проблемних” балканських країн належить Боснія і Герцеговина. Підписання Дейтонських угод в 1995р., що поклало край міжетнічній конфронтації на її території, не надає гарантій збереження теперішнього устрою країни як своєрідної конфедерації – Республіки Сербської та Мусульмано-Хорватської Федерації, які за оцінками аналітиків, скоріше не співробітничать, а конкурують одна з одною [10]. За роки після набрання чинності Дейтонського мирного договору в усіх трьох етногрупах остаточно сформувалися власні політичні та військові еліти, і надзвичайно загострилося відчуття національної відокремленості. Подальша етнічна самоізоляція, поглиблення етнічно-релігійних розбіжностей призводить до пробуксовки політико-адміністративних реформ у країні, недієздатності уряду, загострення внутрішньополітичних суперечностей та уповільнення темпів економічного розвитку країни. Західні експерти визнають, що наразі Боснія й Герцеговина зберігаються винятково завдяки потужному впливові міжнародного співтовариства, що у свою чергу, не виключає можливість приєднання Сербської Республіки до Сербії, а хорватської частини федерації – до Хорватії. Нестабільність у міжнаціональних відносинах позначається на міграційних процесах у країні, про що свідчить зменшення частки сербів і хорватів.

У той же час напруженість зберігається й у хорвато-сербських відносинах. Це пов’язано зі становищем сербів у Хорватії. Вони нерідко змінюють національність, прізвища, приймають католицизм. Звільнення з роботи через етнічну приналежність стає повсякденною справою, що підживлює „великосербський націоналізм” на Балканах.

Про активізацію албанського руху та процесу подальшого перекроювання кордонів на Балканах (що можна розглядати як початок нового етапу в історії Балкан), свідчать події останніх років в Косово і факт проголошення його незалежності. Практично обидві сторони косовського конфлікту (албанці й серби) активно експлуатують власну національну історію для виправдання своїх позицій. І серби, і албанці вважають цю землю своєю. На думку українського дослідника А.Кіссе, територія Косово була центром і колыскою сербської державності і тому має величезне значення для подальшого культурно-цивілізаційного розвитку Сербії [11, с.201].

Законодавчо закріплена двомовність в краї (проіснувала до 1989 р.) надавала рівні права обом етнічним громадам. Однак у повсякденні загальноприйнятою нормою стало ведення діловодства сербохорватською мовою, що була мовою міжнародного спілкування у колишньому югославському просторі, на основі латиниці. Поступове збільшення диспропорції між чисельністю албанського і слов'янського населення фактично привело до перетворення краю на мононаціональний (сьогодні понад 90% населення Косова – албанці). Етнодемографічні особливості ситуації в Косово (висока народжуваність серед албанців, еміграція сербів) дуже часто були предметом масштабних політичних спекуляцій як у колишній Югославії (особливо в Сербії), так і у світі. Геополітичні гравці, зацікавлені у дробленні Європи та у послабленні сербських позицій, стимулювали й використовували сепаратистські рухи албанців. Наразі косовський конфлікт розцінюється вітчизняними дослідниками як необхідний етап реалізації великого проекту по зміні кордонів на Балканах і створення нової національної держави. Найважливішим нам видається політичний аспект косовських подій – визнання міжнародним співтовариством самої можливості перегляду післявоєнних кордонів у регіоні, і, головне, – права на життя геополітичних проектів учасників Гітлерівської коаліції. Визнання незалежного статусу Косова відбувається за рахунок сербських інтересів і з порушенням прав сербських меншин у Косово, адже і зараз міжнародні організації неспроможні гарантувати їм права. На думку О.Неменського, проголошення незалежності Косова – не є самоціллю для косоварів. Найважливішим є реалізація ідеї „Великої Албанії” та формування балканської „мусульманської дуги” від Албанії через Косово, західну Македонію, Боснію, південно-східну Болгарію до Туреччини. На новому прапорі Косово шість зірок, що символізує національні громади албанців розділені нині по різних державних утвореннях: Албанія й Косово, сербські Медведжа й Прешевська долина, а також значна частина Чорногорії, Західна Македонія й грецька Чамерія. Оскільки ж сьогодні Захід, нерідко вдаючись до подвійного стандарту, підтримує на Балканах мусульман, яким також допомагають ісламські держави, цілком можливий варіант втілення такої ідеї в життя [12]. Крім того, визнання незалежності Косово може стати дійсно вирішальною подією, а саме ввергнути сусідські країни у тривалі й гострі конфлікти, адже післявоєнний принцип непорушності кордонів практично буде анульований. Де-факто буде створений прецедент легітимації відторгнення окремих територій у держав. На думку українських експертів, косовський прецедент несе пряму загрозу Україні.

Таким чином, сучасні Балкани характеризуються комбінацією як колишніх проблем (міжетнічна напруженість, суперечки через кордони, тероризм, торгівля наркотиками й зброєю), так і нових, що виникли внаслідок воєнних конфліктів (біженці, вимушені переселенці; гуманітарні проблеми, масове безробіття тощо). Серйозною перешкодою на шляху їхнього розв'язання є:

- відсутність договірно-правової бази з регулювання міжетнічних відносин;
- застосування недемократичних методів у розв'язанні протиріч між сторонами конфлікту;
- домінування політичних інтересів над правовими нормами.

На сьогоднішній день „миротворці” домоглися припинення відкритих боїв, але ситуація на Балканах залишається вибухонебезпечною, адже жодна міжнародна організація (ООН, ОБСЄ, ЄС, НАТО) неспроможна розв'язати міжетнічні проблеми на Балканах. З іншого боку, „європейська перспектива”, обіцяна країнам регіону з Брюсселя, може стати саме тим фактором, де суспільства, народи мають шанс знайти спільні цілі й, імовірно, – спільне майбутнє. Південно-Східна Європа, безсумнівно, стане частиною єдиної Європи, як тільки та сама буде до цього готова. Усі держави регіону (за винятком - Сербії) з початку 1990-х років XX ст. оголосили про намір інтегруватися в Європейський союз і НАТО, і тільки від самих цих організацій залежить швидкість інтеграції. Болгарія та Румунія вже стали членами євро-атлантичних структур (з 2004 р. – вступ в НАТО, з 2007 р. – члени ЄС). Македонія й Хорватія отримали статус кандидатів

на вступ у ЄС у найближчі роки. З Албанією, Чорногорією й Сербією підписані, а з Боснією й Герцеговиною парафована угода про асоціацію з Євросоюзом, який є основним економічним партнером більшості балканських країн. Албанія й Хорватія вступили в НАТО у 2009 р. Першими претендентами на членство в цій організації наразі є Македонія, а перспективі до Північноатлантичного блоку можуть приєднатися Чорногорія, Боснія і Герцеговина, Косово та навіть Сербія, оскільки всі вони навряд чи ризикнуть залишитися осторонь від загального руху. Крім того, Албанія, Боснія й Герцеговина, Хорватія та Чорногорія увійшли в 2008 р. у склад Середземноморського союзу, створення якого позиціонується як природне продовження барселонського процесу – європейського й середземноморського співробітництва, та діючого на принципах ротації країн-учасників (принцип подібний до діючого в ЄС).

Підсумовуючи, слід відзначити, що зовнішньополітичний фактор й надалі відіграватиме провідну роль в політичних і міжнаціональних процесах на Балканах. Більшість країн балканського регіону висловлюють одноставне прагнення щодо вступу в європейські структури, що в перспективі, без сумніву, сприятиме розширенню політико-економічного співробітництва та розвитку добросусідських відносин між ними. Проте всупереч зусиллям країн Заходу, на даний час не вдалося виробити ефективні механізми налагодження міжнаціональних взаємовідносин між балканськими народами. Крім того, інклюзивність зовнішніх впливів у внутрішні процеси в цих країнах, на нашу думку, лише загострює міжнаціональні протиріччя, не залишаючи практично жодної можливості для реального політичного діалогу й пошуку конструктивних рішень. Це насамперед пояснюється політикою подвійних стандартів країн Заходу до балканського регіону. Стара Європа завжди розглядатиме Балкани лише як свою периферію, сировинним додатком, буферною зоною між Заходом та Сходом. Тому, на наш погляд, „європейське майбутнє” балканських країн певною мірою залежатиме: з одного боку, від майбутньої геополітичної конфігурації самого ЄС, його економічного розвитку, внутрішньої та зовнішньої політики і т.д., з іншого – від здатності балканських країн миттєво реагувати на виклики сучасності та відповідно корелювати свої внутрішню і зовнішню політику. Позитивну роль для Балкан може зіграти Росія та Україна, з огляду на їхні давні історичні, культурні, духовні, релігійні зв'язки з балканськими народами. Для цього необхідно розширювати інтерактивну взаємодію на всіх рівнях - дипломатичних, економічних, культурних, науково-освітніх тощо. Це сприятиме розв'язанню і внутрішньополітичних проблем, і ефективній зовнішній політиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон; [пер. с англ. Велимеев Т., Новиков Ю.]. – М.: АСТ, 2007. – 603 с.
2. Кандель П.Е. Балканизация Европы vs „европеизация” Балкан [Электронный ресурс] / П.Е. Кандель // Россия в глобальной политике. – 2008. – № 3. – Режим доступа: <http://www.globalaffairs.ru/numbers/32/9773.html>.
3. Переосмысливая современность. Материалы международной конференции // Полис. – 2003. – № 2 – С.12–33.
4. Досье ИНАПРО. Страны мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://countries.inapro.ru/countries.shtml>.
5. Попис на населението, домакинствата и становите во Република Македонија. – Скопје. – 2005. – 51с.
6. Census 2001. Population by ethnicity, by towns/municipalities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dzs.hr/default_e.htm.
7. Население Черногории [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.srpska.ru/article.php?nid=6260>.
8. Малинов Ю. Спор Греции и бывшей Югославской республики Македонии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rodon.org/polit-080421111010>.
9. Степанова Е. А. Религиозный фактор в македонском конфликте / Е. А. Степанова // Независимая. – 2001. – № 155. – 23 августа.

10. Жук П. Етнополітична карта світу ХХІ століття / Жук П., Мазур Н., Соломонюк Р., Турчак Р. – Тернопіль: Мандрівець, 2000. – 240 с.
11. Кіссе А.І. Етнічний конфлікт: теорія і практика управління. Політологічний аналіз: Монографія / А.І. Кіссе. – К.: Логос, 2006. – 380 с.
12. Неменский О. Независимость Косово и балканизация Центральной Европы [Электронный ресурс] / О. Неменский. – Режим доступа: <http://www.apn.ru/publications/article19437.htm>.

© Бірюкова О. О., 2009.